

KARAIN MAĞARASININ ANADOLU İSKÂN TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

IŞIN YALÇINKAYA *

Karain mağarasının Anadolu iskân tarihindeki yeri ve öneminin¹ hangi noktalarda toplandığını açıklamadan önce, okuyucular arasında mağarayı bütün ayrıntıları ile tanımayanların bulunabileceğini de düşünerek Karain'in yeri, konumu, oluşum biçimi, içinde bulunduğu çevre koşulları, özellikleri ve araştırma tarihçesi üzerinde durmakta da konunun bütünlüğü açısından, yarar görüyoruz.² Karain mağarası, Antalya'nın yaklaşık olarak 30 km. kuzeybatı kuzeyinde, Merkez kazaya bağlı Yağca köyünün sınırları içindedir (harita 1). Eski Antalya-Burdur karayoluna 5-6 km. uzaklıktadır. Bu alan içinde yer alan Katran ya da bir diğer deyişle Şam dağının etekleri üzerinde bulunan Çadır tepesinin yamaçları içine oyulmuştur (harita 2). Söz konusu dağ, kratese dönemine ait ve kalınlıkları 20 ile 30 cm. arasından değişen gri renkli kalker tabakalardan oluşmuştur. Bu kalkerlerin bünyelerinin saf ve çatlaklı oluşu, karstlaşma olayının yüzey altında iyi gelişmesine neden olmuştur. Bir başka deyişle, kalkerlerin içlerine işleyen sular, onları yer yer eritmiş ve böylece birtakım yeraltı boşlukları meydana gelmiştir (şekil 1). Bunun yanı sıra, Katran dağının doğu yamaçlarında bir fay zonu da bulunmaktadır. Fayın bulunduğu bu kısım zayıf olup, çökmeye elverişlidir. Oluşma biçimlerini kısaca açıkladığımız bu boşluklar, yamaçlara yakın yerlerde geliştikleri takdirde, bir çökme durumunda, ağızları dışarıya açılabilir (şekil 2). Gerek Karain, gerekse çevresindeki irili ufaklı mağaraların oluşmaları ve ağızlarının dışarıya açılması böyle bir doğal olayla ilgilidir.³

* Doç. Dr. Işın Yalçinkaya, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Atatürk Kültür Merkezi gibi seçkin bir Kurum'da ve dinleyici topluluğu önünde 19 Mart 1987 günü bana bu konuda konuşma fırsatını veren Değerli Başkan Sayın Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın şahsında, konferansın düzenlenmesinde emeği geçen tüm ilgililere en içten teşekkürlerimi sunmayı ve Karain mağarasını Türk ve Dünya Bilim âlemine kazandıran, akademik kariyerimi kendisine borçlu olduğum büyük bilim adamı Hocam merhum Prof. Dr. İ. Kılıç Kökten'in manevî huzurunda saygıyla eğilmeyi bir gönül borcu biliyorum.

² Konuya ilişkin açıklamaları yaparken, okurları sıkıkmamak amacıyla fazla bilimsel ayrıntı ve teknik terminolojiye elden geldiğince girmemeye çalıştık.

³ Mağaranın oluşum biçimi ve içinde yer aldığı jeolojik ortama ilişkin olarak verdiğimiz bu bilgiler, 1984 yılında Batı Tiroslar'da birlikte bir yüzey araştırması yaptığımız Sayın

Karain mağarasının içinde bulunduğu çevre koşulları da, mağaranın iskân tarihi açısından çeşitli özellikler göstermektedir. Mağaranın ağız güney-güneydoğuya açılmış olup, dünyada örneğine az rastlanan geniş bir traverten ovasına bakmaktadır. Karain'den yaklaşık 1 km. uzaklıkta bulunan bir yamacın eteğinde bol su veren karstik kaynaklar bulunmaktadır. Sözü edilen bu kaynaklar, daha kuzeydoğuda yer alan diğer kaynaklarla birlikte, travertenlerin bu denli yoğun bir biçimde oluşmasının ana nedenidir. Doğu-batı yönünde 30 km.; güney-kuzey yönünde ise 40 km. kadar uzanan alan değişik yükseltiler göstermektedir ve bugün bir kısmı deniz seviyesinin altında kalan traverten düzlüklerinden oluşmaktadır.⁴ Bu düzlük, insanların mağarayı iskân etmelerinden daha önceki dönemlerde, buraların suyla örtülü oluşundan ötürü travertenleşmeye başlamış olmalıdır. Nitekim bugün dahi ova, özellikle bahar aylarında sularla kaplanarak kısmen bataklık haline dönüşmektedir. Bu taşkınlar yukarda sözü edilen Pınarbaşı, Kırkgöz gibi gür su veren kaynaklardan ileri gelmektedir.

İnsanlık tarihinin başlangıç döneminde yaşamış olan ve bugünkü uygarlıkları kendilerine borçlu olduğumuz Paleolitik, bir başka deyişle Yontmataş Çağı insanları, yalnızca taş ve kemiklerden ürettikleri aletlerden oluşan son derece sınırlı bir teknik donatımla gerçekleştirebildikleri avcılık ve toplayıcılık eylemleriyle hayatlarını sürdürüyorlardı. Zira, bu insanlar, tarım yapmasını, hayvanları evcilleştirmesini, yani besin maddelerini üretmesini bilmiyorlardı. Bu durum ise onları büyük ölçüde doğaya bağımlı kılıyordu. Bu nedenle de doğanın kendilerine sunduğu besin kaynakları ile yetinmek zorunda kalıyorlar ve bu kaynaklarda meydana gelen değişmelere paralel olarak yer değiştirmek zorunda kalıyorlardı. Özellikle de av hayvanlarının göçlerini izleyerek onların peşisıra gidiyorlardı. Bunun bir sonucu olarak da, dünyanın birçok yerinde paleolitik yataklar ancak mevsimlik iskân izleri verebilmektedir. Oysa, Karain'in içinde bulunduğu çevrenin ekolojik özellikleri, yontmataş çağının başlangıcından klâsik çağlara kadar insanların burasını hemen hemen kesintisiz bir biçimde iskân etmelerine imkân vermiştir. Bu paleoekolojik çerçeve içinde insanın hayatını sürdürebilmesi için çok büyük önem taşıyan kaynakların devamlı ve bol su vermeleri; yenilebilir yabânî sebze, meyve ve kök gibi bitkisel besin maddeleri bakımından zengin bir bitki örtüsü ile çeşitli av hayvanlarını

Doç. Dr. İlhan Kayan tarafından verilmiştir. Ayrıca sunulan harita ve iki şekil de bizzat kendisi tarafından çizilmiştir. Bu önemli ve değerli katkılarından ötürü meslektaşımız Kayan'a şükran borcumuzu tekrarlıyoruz.

⁴ Burger, D., 1985.

içeren önemli bir hayvan topluluğunun bulunması, burasını iskân edilebilme açısından imtiyazlı bir alan haline getirmiştir. Esasen bu durum, mağaranın arkeolojik seviyelerinden ele geçen çok sayıdaki hayvan ve bitki fosillerinden de kolayca anlaşılmaktadır.

Yontmataş Çağı'nın ilk ve orta evrelerini Karain'de yaşayan insanların, zaman akımı içinde nüfuslarının artmaya başlaması ve sonuçta mağaranın kalabalıklaşan insanları barındırmak açısından yetersiz hale gelişi, bu insanların bir kısmının Karain'in çevresindeki mağaralara göç etmelerine ve buralara yerleşmelerine neden olmuştur. Nitekim çevredeki bu mağaralardan Çarkini, Kızılın ve Öküzini'nden ele geçen üst yontmataş evreye ait taş ve kemik aletler bu durumu kanıtlamaktadır.⁵ Çevre koşullarının yanı sıra, bu mağaraların konumlarının da içlerinde oturmaya elverişli oluşu, insanların yöreyi kesintisiz bir biçimde iskân etmelerine neden olan diğer bir etmeni oluşturmuştur. Ancak gerek yapısı, gerekse konumu ile diğer mağaralardan daha ayrıcalıklı bir durum gösteren Karain mağarası, söz konusu evrede de merkez olma niteliğini sürdürmüştür. Anadolu'nun iskân tarihi açısından bu mağarayı örnek olarak seçtiğimiz bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Traverten ovasından 150 m., deniz seviyesinden 430-450 m. yükseklikte bulunan Karain mağarası, yukarda sözü edilen karstlaşma olayının çok yoğun olmasından ötürü, tek bir mağara olmaktan çok, bir mağaralar kompleksi olarak gelişmiştir (resim 1). Dış yüzündeki yazıtlar ve yapay nişler bir yana bırakılacak olursa, tamamen doğal bir mağaradır. Katlaşma gösteren ve yukardan aşağı doğru sıralanan üç büyük boşluktan oluşmuştur (plân 1). Diğerlerine oranla gün ışığına kısmen açık olan ve "üst ışıklı boşluk" olarak adlandırılan en üstteki 1. boşluk "A", "B", "C", "D", "E" adları verilmiş olan beş gözden oluşmuştur. Bunlardan yalnızca "C" gözü tamamen karanlıktır. Buraya "D" gözünden girilebilmektedir. Esasen bu üst boşluğun gözleri birbirlerinden büyük bir oranda travertenlerden oluşmuş doğal duvar ve geçitlerle ayrılmaktadır. Bu boşluktaki, hatta mağaradaki en kalın dolgu "E" gözünde bulunmaktadır (resim 2). Esasen Kökten'in kazılarının büyük bir kısmı da bu gözde gerçekleştirilmiştir.

2. ve orta boşluk oldukça geniş, yüksek tavanlı ve daha karanlıktır. Burası "E" gözünden travertenden oluşmuş doğal bir kapı ile ayrılır. Toprak dolgusu nisbeten az olan bu boşluğun duvarları içinde, duvar boyunca

⁵ Yalçınkaya, I., 1986, s. 432-433.

ca uzanan, yerden, yüksek, basık ve dar bir sığınak bulunmaktadır. Burası büyük bir olasılıkla diptarih insanları tarafından zaman zaman vahşi hayvanlar gibi bazı tehlikelerden korunmak üzere sığınak olarak kullanılmıştır. Yine bu boşluğun kuzeyinde yer alan ve içlerinde kuyu şeklinde derin çukurların bulunduğu iki küçük bölme bulunmaktadır. Bunların içlerinde bulunan arkeolojik belgelerin durumları bunların, çöplük ve mezarlık olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir, 2. boşluğun içinde gelişmiş bulunan büyük sarkıt ve diktler buraya çok görkemli bir görünüm kazandırmaktadır. Söz konusu sütunlardan bir tanesi üzerine Kökten tarafından alçak kabartma tekniği ile oyulmuş olan bir Atatürk portresi de, mağaranın kendisi tarafından, Türkiye’de insanlığın en eski uygarlıklarının araştırılması için bizzat direktif veren Ulu Önder’e ithaf edildiğini göstermekte ve büyük bir vefa örneğini oluşturmaktadır.⁶

3. ve tamamen karanlık olan en alttaki boşluğa ise, yine sarkıt ve diktlerin çevrelediği dar, eğimli doğal bir geçitten aşağıya doğru inilerek girilebilmektedir. Bu boşluğun dolgusunun üstü, daha yukardaki boşluklardan sürüklenerek gelmiş olan bir birikinti ve kalın bir yarasa gübresi ile örtülmüştür. Çeşitli dönemlere ait arkeolojik kalıntıların burada karışık olarak bulunmasının nedeni budur. Boşluğun çok nemli ve karanlık oluşu, bir oturma yerinden çok burasının zaman zaman bir mezarlık ya da sığınak olarak kullanıldığı izlenimini vermektedir.

Mağaranın özelliklerinden söz ettikten sonra, araştırma tarihçesine de kısaca değinelim. Karain mağarası Kökten tarafından 1946 yılında, o sıralarda öğrencisi olan Fikret Ozansoy ile birlikte Antalya çevresine yaptığı bir yüzey araştırması sırasında bulunmuştur.⁷ Ancak mağaranın önü ve girişi kalın bir traverten kuşağı ile kaplı olduğundan içine girilmekte zorluk çekilmiş ve daha sonra travertenler dinamit kullanılarak kısmen parçalanmıştır. Kazılar, 1946 yılından başlayarak 1973 yılına kadar çeşitli aralıklarla sürdürülmüştür.⁸ 1974 yılında Kökten’in aramızdan ayrılmasıyla, tam sonuçların alınmaya başlayacağı bir dönemde, kazılara 1985 yılına kadar uzun bir süre ara verilmiştir.

Bu dönem içinde başta “E” gözü olmak üzere mağaranın çeşitli bölümlerinde yapılan kazı ve sondajlar gerçekten büyük imkânsızlıklar

⁶ Mağaranın içindeki ışıklandırma yeterli olmadığı için bu anlamlı alçak kabartmayı fotoğrafla görüntüleyemedik.

⁷ Kökten, İ.K., 1947, s. 232.

⁸ Kökten, İ.K., 1948; 1949; 1955a; 1957; 1959; 1962; 1964.

içinde yürütülmüştür. Kazı ve laboratuvar çalışmalarının sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için en temel unsur olan suyun ve aydınlatma düzeninin bulunmaması, zaten ağır olan çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Bir yandan kazıdan çıkan toprağın tepeden aşağıya kovalarla taşınması başlıbaşına bir sorun iken, bu toprağın bol su altında elenebilmesi için gerekli olan suyun çevredeki kaynaklardan taşınmış olması, öte yandan en ilkel aydınlatma araçlarının yetersiz ışığı altında yapılan kazılar, yaşamının önemli bir bölümünü mağaraya adayan Kökten'in bilim ve kültür tarihimize yaptığı hizmetleri daha da değerli ve anlamlı kılmaktadır.⁹

1985 yılında mağarada yeniden başlatılan kazılar, bu ilk sezonunda Tübingen Üniversitesi "Tarihöncesi Enstitüsü"nü'nün büyük maddî ve bilimsel desteği ile yürütülmüştür. 1986 yılında ise kazılar, Aliye Özten'in, dolgu çıkan seramikleri incelemek üzere katıldığı ve Türk öğrenciler ile Maden Tetkik Arama Enstitüsü elemanlarından oluşan bir ekiple gerçekleştirilmiştir.¹⁰

Çok uzun bir aradan sonra, kazıların 1985 yılında yeniden ele alınışı iki temel amaca dayanmaktaydı: Birincisi, bir yandan çeşitli arkeolojik seviyelerden elde edilecek endüstrilerin stratigrafik bir temele oturtulması ve böylece eski kazılardan gelen buluntuların problemlerine, bir ölçüde, çözüm aramak; öte yandan ele geçirilecek hayvan fosil kalıntılarını tam ve doğru olarak tanımlamaktı. İkincisi, bazı arkeometrik incelemeleri gerçekleştirmek ve özellikle bitki tozları ve tortul analizleri ile tabakaların yaşlan-

⁹ Bu hizmeti yakından izleyerek takdirle karşılayan ve o sıralarda Antalya Valisi olan Sayın Nuri Teoman, mağaranın bulunduğu tepenin dibine bir müze binası yaptırmıştır. Uzun bir süre tek bir bekçi ile kaderine terk edilen bu bina, 1986 yılında Antalya Valiliği ve Müze Müdürlüğü'nün gayretleriyle onartılmış ve yenilenmiştir. Kökten'in vefat ettiği 1974 yılında ise, Antalya Valiliği nezdinde yaptığımız girişimler sonucunda, o sıralarda Vali olan Sayın Hüseyin Ögütçen'in ilgilenmesiyle müze binasının önüne yerleştirilen bir jeneratör ile mağara kısmen aydınlatılmıştır. Ne var ki, hayli eskimiş olması nedeniyle devamlı olarak çalıştırılmayan bu jeneratör, gerek ziyaretçilerin mağarayı gezmeleri, gerekse kazı sırasında gerekli olan aydınlatma açısından yetersiz kalmaktaydı. 1986 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Suudi Türel'e ve Kepez Elektrik Santrali Genel Müdürü Sayın Ahmet Ünal'a yaptığımız başvurular kendilerince olumlu karşılandı ve en yakın köyden Müze binasının önüne kadar bir elektrik hattı çekildi.

¹⁰ Sayın Yard. Doç. Dr. Aliye Özten'e halen seramikler üzerinde titizlikle yürütmekte olduğu çalışmalardan ötürü teşekkür borçluyuz. Ayrıca, mağaranın plânı ve topografik haritasını çıkaran M.T.A. elemanlarından Sayın Ahmet Keçeci e Yüksel Şengül'e; fotoğraf çekimlerini gerçekleştiren Sayın Hürkan Çelebi'ye de bu önemli katkılardan dolayı teşekkürlerimizi tekrarlıyoruz.

dırılabilmeleri için eşantyonlar almaktı. Bu amaçlardan yola çıkarak "B" ve "E" gözlerinde iki ekip halinde çalışılmıştır.¹¹

"B" gözünde yapılan kazı arkeolojik amaçlı olup, burada C-D-E-F kareleri, yani 4 m² lik bir alan kazılmıştır. C-D-E-F/5 karelerinde Protohistorik dönemlerin kalıntılarından oluşan 150 cm. kalınlığında bir kültür dolgusu ortaya konmuştur. Burada 9 arkeolojik, 13 jeolojik seviye saptanmıştır. D-E-F/4 olarak adlandırılan 3 m² içinde ise, üst Yontmataş Çağı katlaşmaları içinde çalışılmıştır (plân 2).

"E" gözünde ise, Kökten'in başlattığı ve büyük bir bölümünü kazdığından söz ettiğimiz dolgunun batı yüzünde düşey bir yöntemle 0.30 x 1 m. lik dikdörtgen bir düzlem içinde ancak 6.08 m. derinliğe kadar inilerek yaşlandırma ve tortul analizlerine yönelik bir profil temizliği kazısı yapılmıştır. Burada 62 arkeolojik ve 8 jeolojik seviye saptanmıştır¹² (profil 1). Bunun 30 cm. kadar olan ilk üç seviyesi geç üst Paleolitik'e, diğerleri orta Paleolitik'e aittir. Sedimanların analizleri Bordeaux ve Madrid'te; pollenlerin analizleri ise Tübingen ve Groningen'de yapılmaktadır.

1986 yılında ise, 1985 yılı kazılarına başlarken amaçladığımız doğrultuda yine "E" gözündeki büyük dolguda çalışıldı. Bu dolgu yıllarca kederine terk edildiği için doğal etmenlerle bir hayli tahrip olmuş ve olmakdaydı. Bu ise her yıl büyük ve önemli bir kültür silsilesinin gözle görünür bir şekilde yok olmasına neden olmakdaydı.¹³ Bu durum burasının zarnan kaybetmeksizin hızla kazılmasını gerektiriyordu. Bu noktadan yola çıkarak bu kez bloğun, en fazla tahribata uğramış olan doğu yüzü kazılmaya başlanmıştır. Basamaklı bir yöntemle A, A₁, A₂ adları verilen 3 m² de çalışıldı.

Karain mağarasının bütün büyük ve küçük bölmelerindeki toprak dolgularını boşaltmak ve içlerinde saklı bulunan kültür belgelerini gün ışığına koyabilmek için daha birkaç jenerasyonun burada çalışması gerekmektedir. Ancak buna rağmen, Anadolu'nun en eski iskânını yansıtan kültür varlıklarımız açısından çok değerli sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz.

¹¹ Yalçinkaya, I., 1987.

¹² Sözü edilen profilin tabana kadar olan tamamının ancak üçte ikisinin kazılabildiğini belirtmeliyiz.

¹³ Mağaranın kazılmadığı dönemler içinde bu tahribatı, çeşitli vesilelerle ilgili kurumlara haber verdiğimiz ve önlem alınması gerektiğini belirttiğimiz halde nedense dikkate alınmamıştır. Gerek 1985 gerekse 1986 yıllarında kazılara başlarken mağara içinde yapılan temizlik çalışmaları sırasında metre küplerce dökülmüş toprak kaldırıldı ve stratigrafik konularında ayrılmış yüzlerce taş alet toplandı. Ne var ki, bu aletler "insitu" olmadıklarından üzerlerinde sağlıklı bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Resim 1. Karain mağarasının genel görünümü

Resim 2 "E" gözünün girişten görünüşü ve ana dolgu

Resim 3. İki kenar kazıyıcılar (Orta Paleolitik, E gözü)

Resim 4. Tek kenar kazıyıcılar (Orta Paleolitik)

Resim 5. Uçlar ve taş delgiler (Orta Paleolitik)

Resim 6. Uçlar ve taş delgi (Orta Paleolitik, E gözü)

Resim 7. Uçlar (Orta Paleolitik, E gözü)

Resim 8. İki yüzeyli alet (elbaltası) (Alt Paleolitik)

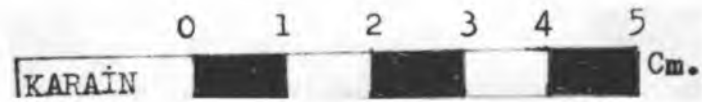
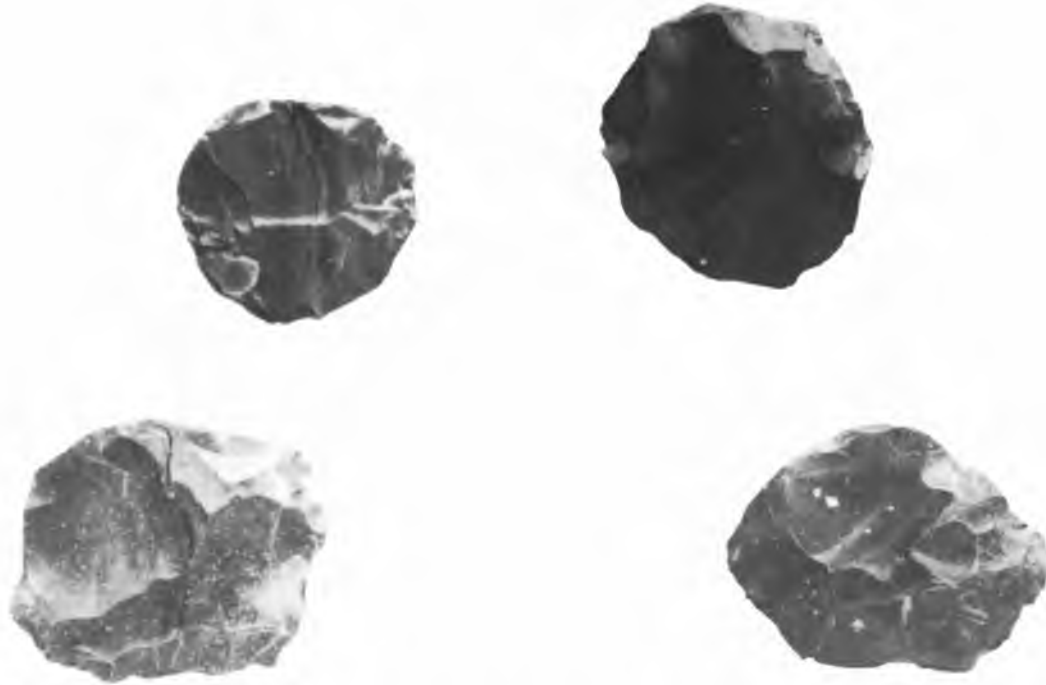

Resim 9. Üst Paleolitik taş aletlerden bir grup (E gözü)

KARAIN 0 1 2 3 4 Cm.

Resim 10. Çekirdekler (Orta Paleolitik, E gözü)

Resim 11. Çekirdekler (Orta Paleolitik, E gözü)

Resim 12. Kemik bızlar (Üst Paleolitik, B gözü)

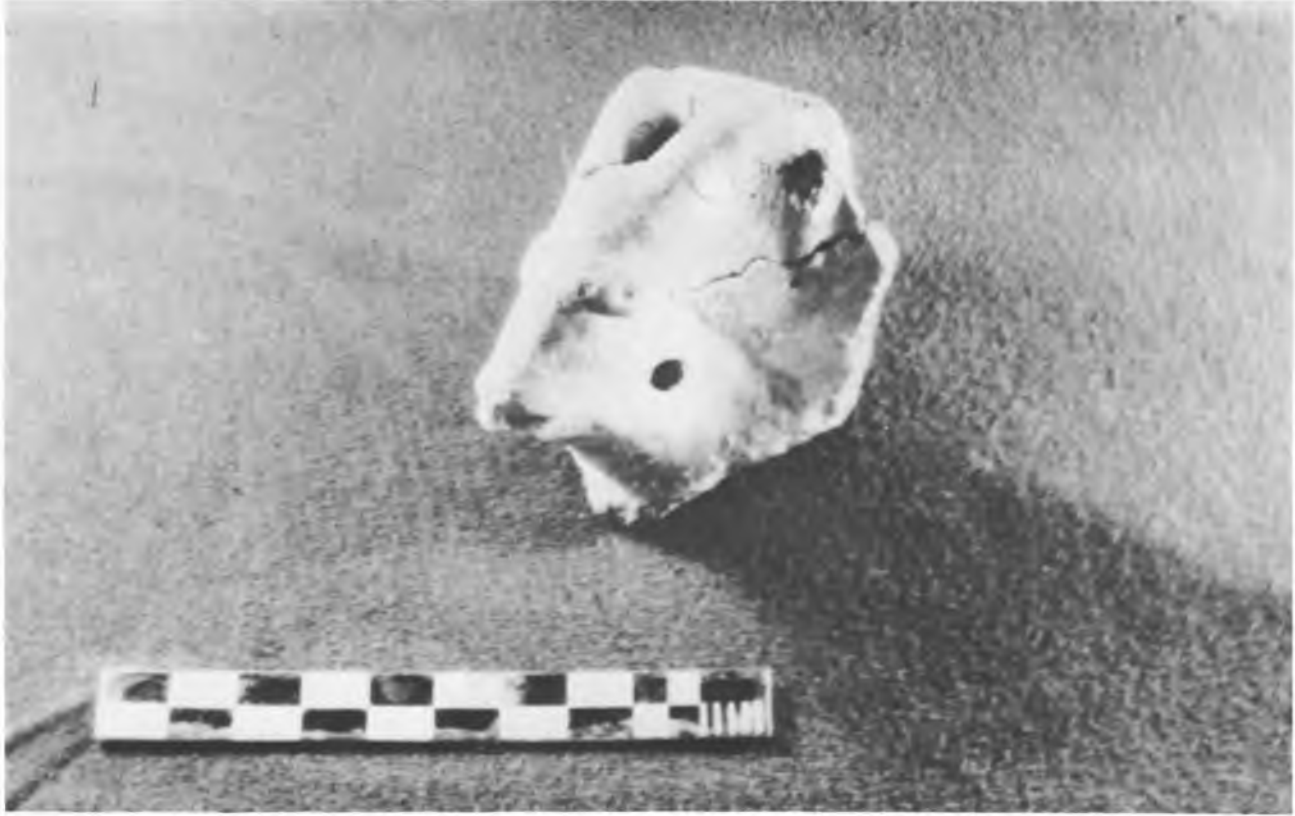
Resim 13. Kemikten delikli iğneler (Üst Paleolitik, B gözü)

Resim 14. Kemik takı (B gözü)

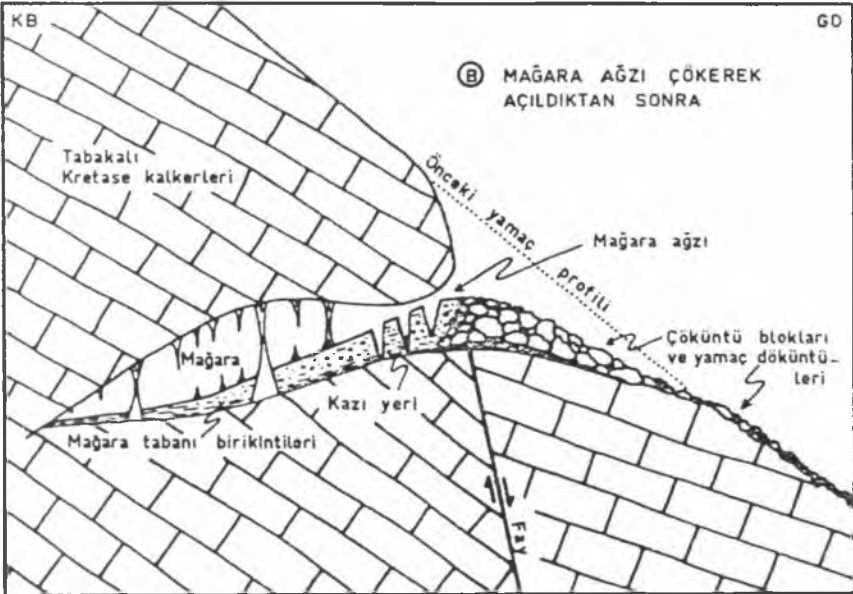
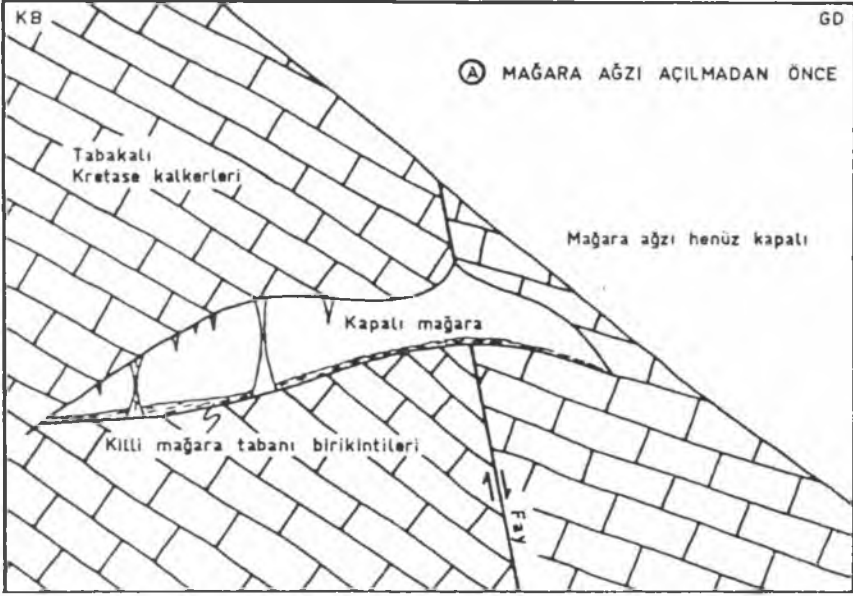
Resim 15. Kemikten boncuk tanesi (Kalkolitik, B gözü)

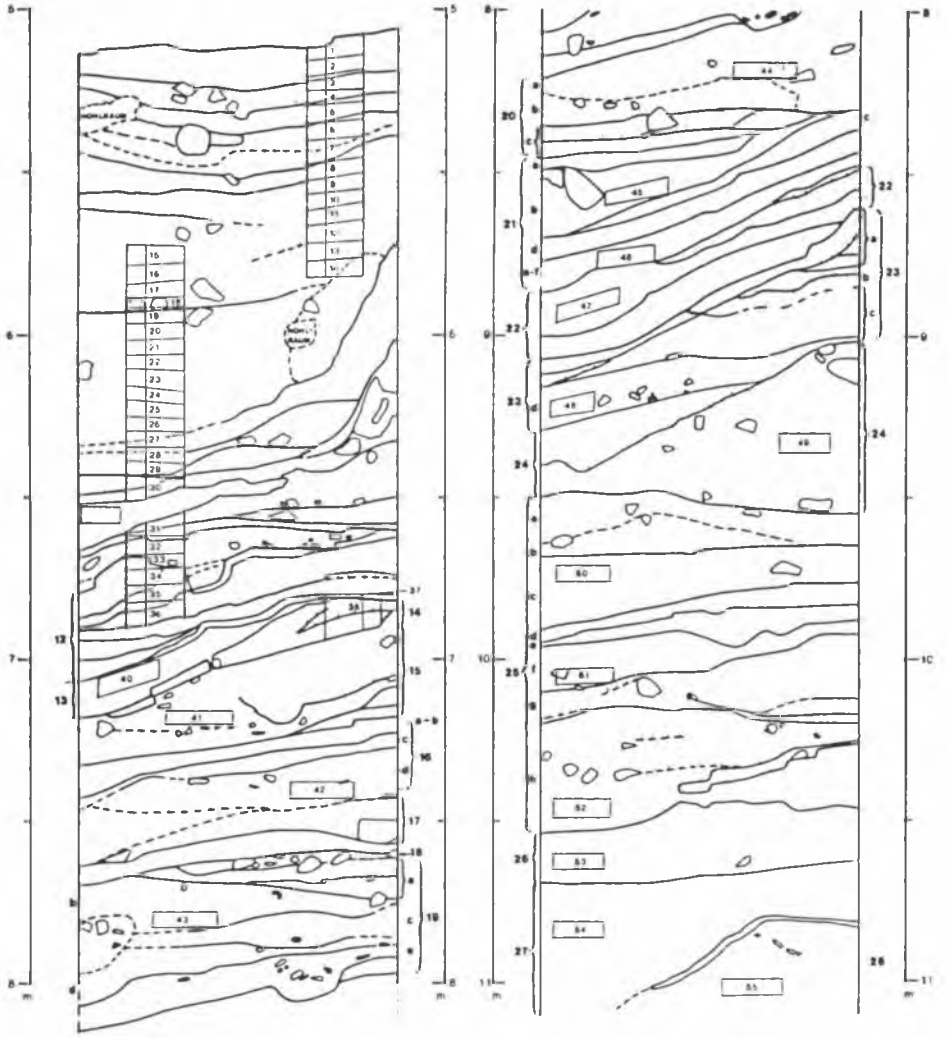
Resim 16. Dağ keçisi başı tutamaklı kap parçası (Kalkolitik, B gözü)

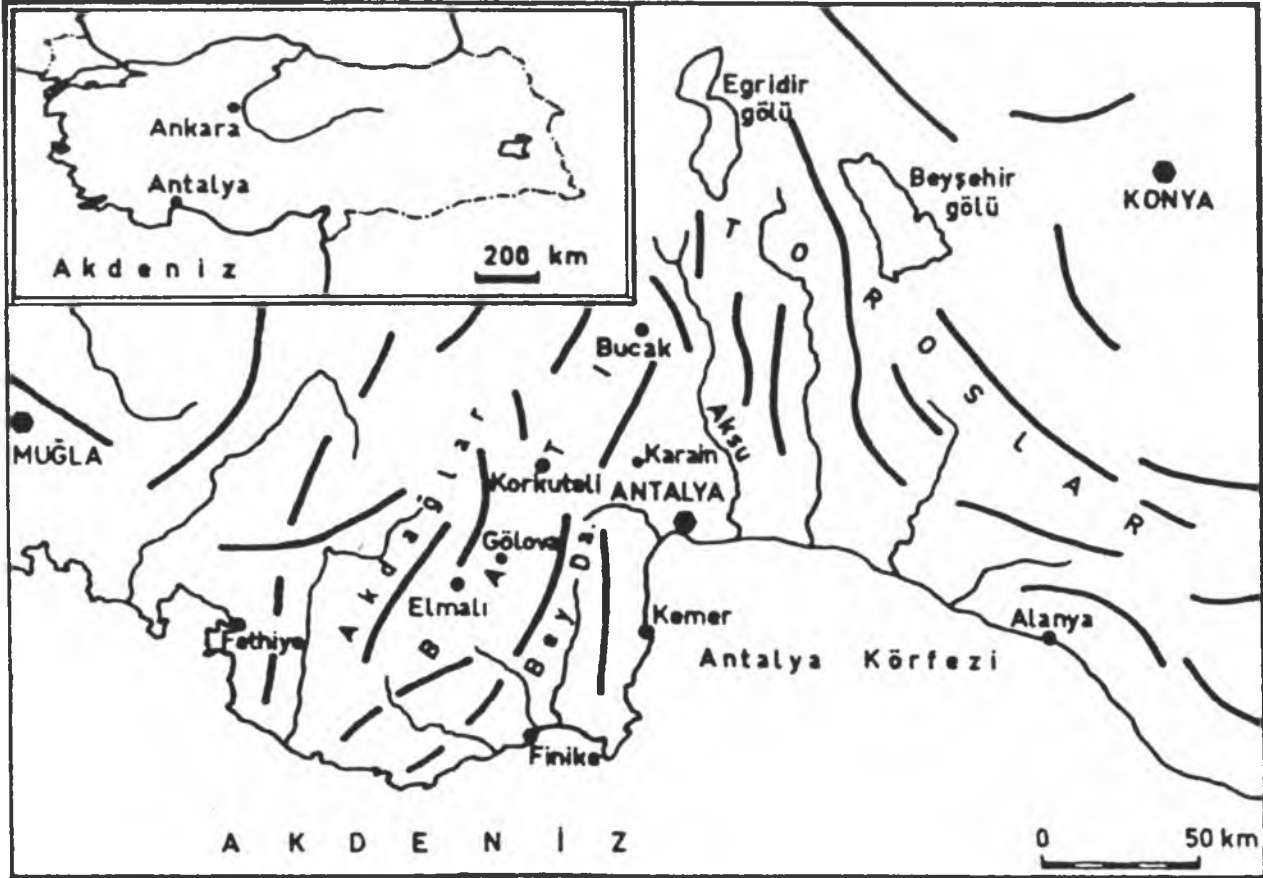
Resim 17. Mermer idol (Kalkolitik, B gözü)

Şekil 1 ve 2. Karain mağarasının oluşma biçimini gösteren şekiller (İ. Kayan'dan)

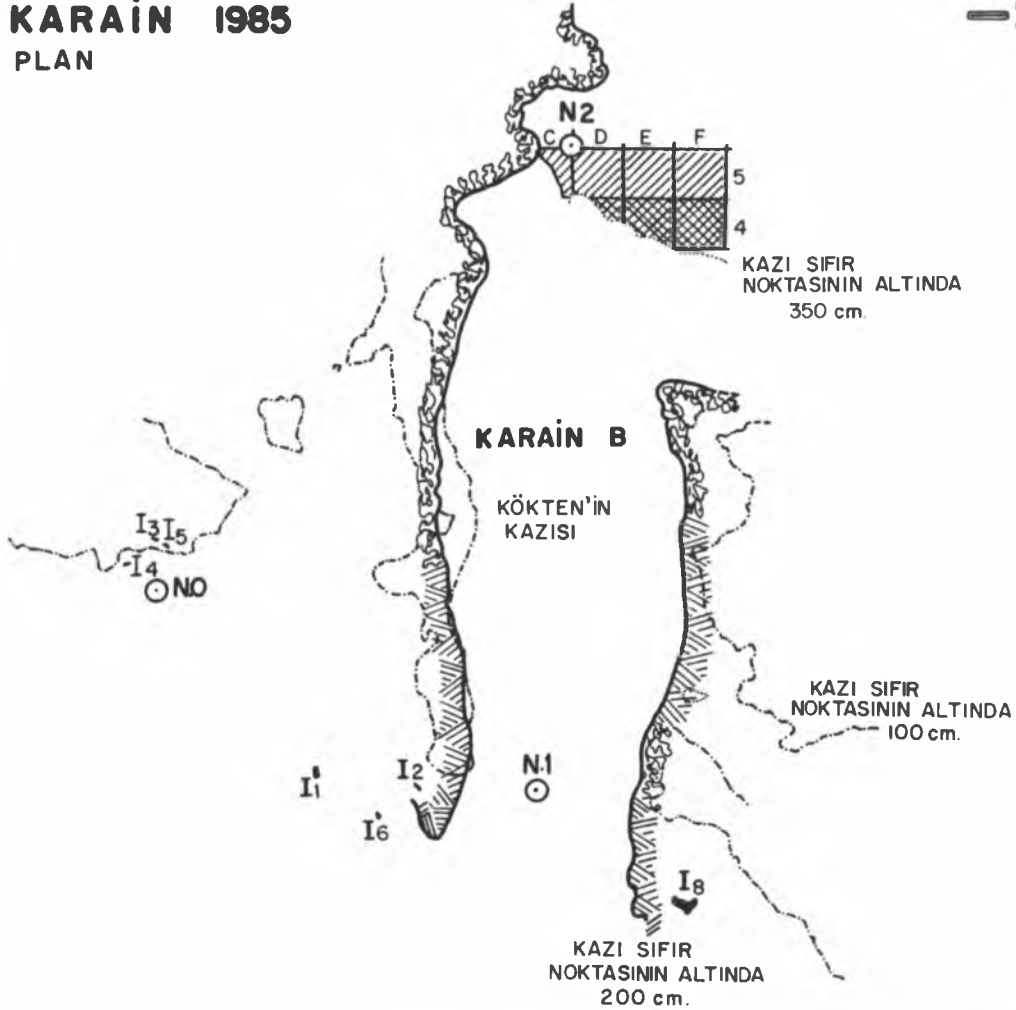

Profil 1. "E" gözündeki ana dolgunun batı profili

Harita 1. Karain mağarasının lokasyon haritaları (İ. Kayan'dan)

KARAIN 1985
PLAN

ÖNİ-N3 ÖLÇME NOKTASI

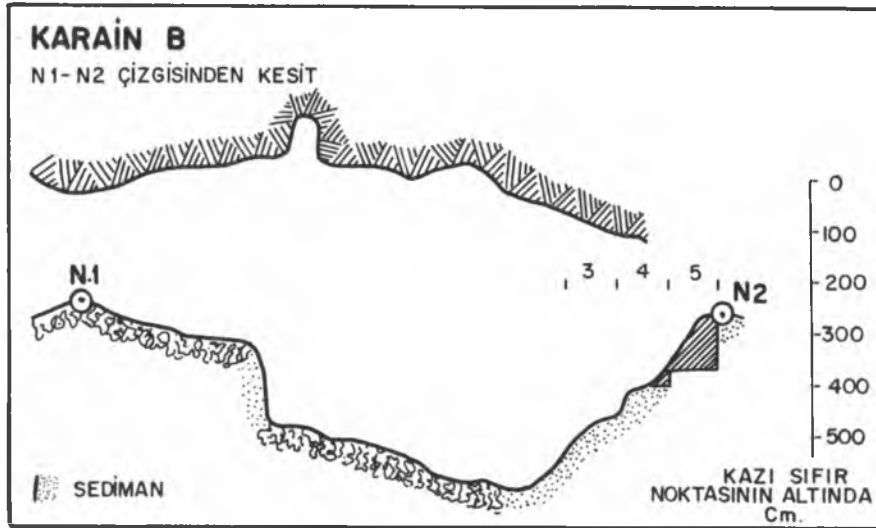
İt YAZIT

HOLOSEN TABAKA KAZISI

PLEİSTOSEN TABAKA KAZISI

TRAVERTEN

KAYA

KARAIN E

Şimdilik Yurdumuz'da hiçbir mağarada Karain'de görülen arkeolojik katlaşım ve kronolojik süreklilik görülmemiştir. Bu durum, yalnız Ülke-miz'in kültür tarihi ve kültür değerleri açısından değil, aynı zamanda Dünya, özellikle de Yakındoğu diptarihi içinde büyük bir anlam taşımaktadır. Zira bugün büyük uygarlıkların yer aldığı Avrupa'nın büyük bir kısmı, özellikle kuzeyi, şu anda içinde yaşamakta ve holosen dönemini idrak etmekte olduğumuz 4. zamanın ilk ve en uzun dönemi olan pleistosen'de buzullarla kaplı idi ve buralarda ilk insanların devamlı olarak iskân edebilecekleri alanlar son derece sınırlıydı. Oysa Anadolu, bugün insanlığın beşiği olarak bilinen Afrika gibi, bu buzul takkesinin dışında kalıyor ve böylece insan atalarının yaşamasına elverişli alanları içeriyordu. İşte Karain mağarası Paleolitik Çağ'ın her aşamasında insanın Anadolu'da yaşayabileceğini kanıtlayan merkezlerin başında gelmektedir. Ayrıca bu durum, Anadolu'da da Afrika kadar eskiye inen insan kalıntı ve kültürlerinin bulunabileceğinin de bir göstergesidir.

İnsanlık tarihinin başlangıcındaki süreç içinde mağara, alt Yontmataştan başlayarak, orta ve üst Yontmataş evreleri, Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç gibi Protohistorik Çağlar'da ve Klâsik Çağ'da da insanlar tarafından sürekli bir biçimde iskân edilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da kalın bir kültür dolgusu içermektedir. Türkiye'de araştırılan mağaralardan birçoğunda toprak dolgusu 70 cm. ile 5 m. arasında değişen bir kalınlık gösterirken, Karain'de bu kalınlık 11 m. yi bulmaktadır. Bu da, Türkiye'deki mağara yerleşimi ve önemi hakkında büyük bir bilgi kaynağını oluşturduğunu göstermektedir. Karain mağarasının bu kalın dolgusunun en önemli özelliği de, genellikle yataylığı fazlaca bozulmamış, çeşitli renkleriyle son derece açık bir biçimde görülebilen bir tabakalaşma sunmasıdır.

Ancak mağaranın en uzun süren ve en önemli iskânı, günümüzden ortalama 2.000.000 yıl ile 10.000 yıl arasında gelişmiş olan Yontmataş Çağı ile ilgilidir. Bunun, başlangıçtan günümüzden 140.000 yıl öncesi arasındaki kısmı alt Paleolitik'e; —140.000 ile —40.000 yıl arasındaki kısmı orta Paleolitik'e; —40.000 ile—10.000 yıl arasındaki dönemi ise üst Paleolitik'e aittir. Görüldüğü gibi, insanlık tarihinin en uzun süren dönemi alt Paleolitik'tir. Orta Paleolitik'ten üst Paleolitik'e doğru çıktıkça süre kısalmaktadır. Esasen, insanlık tarihinde en eski dönemlerden daha ilerlemiş dönemlere çıktıkça kültürel ve teknolojik gelişmenin hız ivmesinde büyük bir artış görülmektedir. Nitekim, paleolitik teknoloji yerini milyonlarca yıl sonra neolitik teknolojiye bırakmıştır. Oysa petrole dayalı bir teknolojinin yerini

elli yıl gibi kısa bir süre içinde atom enerjisine dayalı bir teknolojiye bıraktığını biliyoruz. Bu gelişme daha da kısa sürelerle inerek devam etmektedir ve edecektir. Bu durum, kültürel birikimin doyum noktasına ulaşması ile doğrudan bağlantılıdır. Şu halde neolitik teknoloji ile birlikte insanlığın yerleşik hayata, dolayısıyla üretime geçişi, onun tarihinin uzun süreci içinde daha dün kadar zamanımıza yakındır. Bugün Anadolu'daki arayışımız, burada yaşayan insanların, insanlık tarihinin bu geniş başlangıç uzanımının hangi sınırları içinde yer aldığıdır. Bu bakımdan yapılacak iş son derece önemli olup, boyutları da sanıldığından daha büyüktür.

Hayatlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdürebilen Paleolitik Çağ insanları, günlük ihtiyaçlarını karşılamak ve av eylemlerinde kullanmak üzere kendilerine taş ve kemiklerden kesme, delme, kazıma, sıyırma ve saplama işlevlerini görebilen çeşitli aletler üretmişlerdir (resim 3,4,5,6,7).

Bütün Paleolitik süresince yontarak işledikleri bu taşları, Karain'in yakınında bulunan ve bugün kurumuş bir dere özelliğini gösteren Kızılın deresinin kenarlarından topladıkları çakmaktaşı çakıllarından sağlamışlardır. Çakmaktaşı Paleolitik Çağ'ı izleyen buzulsonu insanları tarafından da kullanılmıştır. Ancak bu son çağlarda çakmaktaşılarının yanı sıra, az miktarda da olsa obsidiyen (volkan camı) in kullanıldığı da görülmektedir.

Paleolitik süresince üretilen taş endüstri Batı Avrupa, Yakındoğu, hatta Afrika'da aşağı yukarı aynı dönemlerde üretilen örneklerle karşılaştırılabilecek nitelik ve niceliktedir. Alt Paleolitik'te klâsik deyişle "elbaltası" olarak bilinen iki yüzeyli aletlerin (resim 8) yanı sıra bulunan kaba ve tekdüze taş aletler, orta Paleolitik'ten (res. 3,4,5,6,7) üst Paleolitik'e doğru çıktıkça çeşitlenmekte ve bu son evrede taş aletler daha çok kemik aletleri şekillendirmekte kullanılmaktadır (resim 9). Bir başka deyişle, alet yapan aletler üretilmeye başlanmaktadır. Esasen daha orta Paleolitik'ten itibaren daha bilinçli bir yongalama ve şekillendirme tekniğini yansıtmaktadırlar. Nitekim, orta Paleolitik tabakalar arasında ele geçen ve üretim artığı olarak terk edilmiş olan çekirdeklerin düzenli ve tekrarlanan biçimler göstermesi de bunun en güzel kanıtıdır (resim 10, 11).

Üst Paleolitik Çağ'a ilişkin seviyelerde taş aletlerin yanı sıra kemik aletlerin de işlenerek kullanıldıkları görülmektedir. Bunların içinde boynuz çatallarından yapılmış kamalar, delinmiş boynuz parçaları, kargı uçları, delinmiş diş ve kavkılar, bızlar, delikli zarif dikiş iğneleri gibi günlük hayatta kullanılan bazı aletler ve kemik takılar en ilginç olanlarıdır (resim 12, 13, 14). Bu tür kemik eşyaya holosen seviyelerden de taş ve kemikten

çeşitli boncuk ve takılar eklenmektedir (resim 15). Ayrıca insanlığın bu dönemine yani protohistorik dönemlere ait buluntular arasında ele geçen seramikler de mağaradaki kültürel gelişmenin biçimini ve sürekliliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır (resim 16).

Mağaranın önemli buluntu toplulukları arasında, üst Paleolitik insanların entellektüel düzeylerini yansıtan taşınabilir sanat eserleri de yer almaktadır.¹⁴ Üç tane olan bu eserler, üst Paleolitik'in çeşitli evrelerine ait olmalıdırlar. Yukarda da değindiğimiz gibi, bu dönem günümüzden yaklaşık olarak 40.000 ile 10.000 yılları öncesi arasındaki bir zamana denk düşmektedir. Eserler, Anadolu'da gelişen sanatın ilk ve en eski örnekleridir. Anadolu'nun diğer bazı merkezlerinde de Paleolitik Çağ'a bağlanmış olan sanat eserleri ele geçmiş olmakla birlikte, bunlar genellikle kaya ve sığınak duvarları üzerine yapıldıklarından hangi kültüre bağlanabilecekleri kesin olarak bilinmemektedir.¹⁵ Oysa Karain'dekiler dolgular içinde, insan kalıntıları ve arkeolojik belgelerle birlikte bulunmuşlardır ve dolayısıyla ait oldukları kültürler açıkça belirlenebilmiştir. Bu eserlerden bir tanesi, bir hayvan kaburga kemiğinin ucuna oyulmuş olan şematik bir insan başıdır. Eser, 1956-57 yılları arasında yapılan kazılar sırasında "B" gözünün üst Paleolitik bir seviyesinde bulunmuştur. Başın genişliği 11 mm., uzunluğu ise 22 mm. dir. Başta burun oldukça çıkıntılı, gözler eğik olup, alnın ortasında geniş bir çizgi bulunmaktadır. Üst çene belirgin, alt çene sakal taşıyor hissini vermektedir. Bu eserin bulunduğu tabakada yine 9.5 cm. uzunluğunda, 5.5 cm. eninde üzeri gravürlü, siyah renkli bir çakıltaşı bulunmuştur. Bombeli olan yüzünde bir daire, diğer yassı yüzünde ise kargı atan geometrik bir insan tasviri bulunmaktadır. Ancak daire biçimindeki çizgilerin doğal olma ihtimali oldukça fazladır. Esasen parça dikkatle incelendiği zaman, doğal ve yapay çizgiler kolaylıkla birbirlerinden ayrılmaktadır. Üçüncü eser yine mağaranın üst yontmataş seviyelerinde elde edilmiş ve üzerinde gravür tekniği ile şematik bazı hayvan ve insan tasvirlerinin işlenmiş olduğu bir arduvaz parçasıdır. Parça oldukça kırık olduğundan tasvirleri sağlıklı bir biçimde yorumlamak güçtür.¹⁶

Ayrıca, 1985 yılında "B" gözünün kalkolitik seviyelerinden birinde ele geçen, insan başı şeklinde işlenmiş kırık bir mermer idol de ilginç

¹⁴ Kökten, İ.K., 1959, s. 6.

¹⁵ Kökten, İ.K., 1970; Bostancı, E., 1959, 1964; Anati, E., 1968; Pittard, E, 1939; Uyanık, M., 1970.

¹⁶ Eserler hâlen Antalya Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

eserler arasında yer almaktadır (resim 17). Kazılar ilerledikçe gerek prehistorik, gerekse protohistorik ve hatta klâsik dönemlere ait yeni sanat eserlerinin gün ışığına konulacağına kuşku yoktur.

Mağarada ele geçen maddî kültür kalıntılarına ait olarak verdiğimiz bu örneklerin yanı sıra, dolgunun çeşitli tabakalarında saptanmış olan bitki ve özellikle de hayvan kalıntıları, bilimsel açıdan mağaranın önemini arttıran bir diğer veri grubunu oluşturmaktadır. Dördüncü zaman fosil memeli hayvanlarından antik fil, suaygırı, mağara aslanı, mağara sırtlanı ve ayısı, öküz, at, geyik, alageyik, zürafa, yaban domuzu, yabanî koyun, dağ keçisi, çeşitli kemiriciler ve yumuşakça kalıntıları tanımlanabilen fosil hayvan kalıntılarında bir kısmıdır. Bunlardan bir kısmı bugün artık Anadolu'da yaşamamaktadır. Bu türden buluntular bir yandan Paleolitik insanların yaşadıkları ortamın hayvan topluluğu açısından zenginliğini ortaya koyarken, öte yandan o zamanki iklim hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Bu buluntuların önemi yalnızca bu açıdan sınırlı kalmıyor, aynı zamanda söz konusu devirlerdeki insanların avcılık faaliyetleri ve beslenme biçimleri hakkında da önemli sonuçların çıkarılmasına yardımcı oluyor. Yine tabakalar içinden ele geçen yabanî incir, buğday, zeytin gibi bazı bitki kalıntıları da besleme modellerine olduğu kadar, iklime ve bitki örtüsüne ait yorumlara gitmeyi kolaylaştırıyor.

Yine Karain'in bütün seviyelerinde ele geçen yanmış kemik, çakmaktaşı ve odun kömürü kalıntıları da bu insanların ateş üretmesini bildiklerini göstermektedir. Bu kalıntılar, bir bakıma, bitki örtüsünün zenginliği açısından da bir diğer kanıtı oluşturmaktadır. Zira, odunun yakacak olarak bu denli kullanılması, çevredeki bitki örtüsünün zenginliği ile yakından ilgilidir. Öte yandan mağarada oturan insanların sosyal organizasyonlarında da bunun etkilerini görmek mümkündür. Çünkü ocağa yakacak sağlamak, ateşi korumak ve devam ettirmek grup içinde bazı üyelerin bu işle görevlendirilmelerini gerektirmektedir. Ayrıca ocak, gerek ısınmak, gerekse aydınlanmak üzere grup üyelerini etrafında toplayan bir özelliği de oluşturur ve insanlara konuşma yolunu açar.

Mağarada saptanan bir diğer veri topluluğu da, yukarda sözünü ettiğimiz kültürleri yaratan insanlara ait fosil kalıntılardır. İskân tarihinin kuşku götürmez bir biçimde ortaya konulmasında büyük bir önem taşımaktadırlar. Bu anlamdaki ilk buluntu, 1949 yılında "D" gözünde çeşitli memeli hayvan kemiklerini kapsayan çimentolaşmış bir tabakasının üst seviyelerinden ele geçirilen bir insan dişidir. Bu diş, Muazaffer Şenyürek ta-

rafından, yayınlandığı bir önraptorda orta Paleolitik insanı olan “Homo neanderthalensis”e ait bir çocuğun süt azı dişi olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Bu buluntu Tükiye’deki ilk fosil insan ve Neandertal adamı örneğidir. Yine bir çocuğa ait gibi görünen bir kafatası parçası ile üst Paleolitik kültürlerin yaratıcıları olan fosil Homo sapiens’e ait ırıklı bir kafatasının da ele geçtiği kaydedilmektedir.¹⁸ Dünya Paleolitik’i ve insanlığın atalarının gün ışığına konulması bakımından çok büyük bir önem ve anlam taşıyan bu kalıntıların, kazılar ilerledikçe yeni buluntularla sayılarının artacağı açıktır ve belki de bunlardan daha eski formlar da ortaya çıkarılacaktır. Nitekim, 1986 yılında, “E” gözündeki dolgunun doğusunda, küçük bir alanda yaptığımızdan söz ettiğimiz kazıda üç insan dişi daha ele geçmiştir. Bunlardan bir tanesi daha yeni karakterler taşımakla birlikte, diğer iki tanesi yine neandertal çocuklara aittir.¹⁹ Bunlar, daha önce bulunan ve Şenyürek tarafından yayınlandığından söz ettiğimiz diş de dikkate alınarak Anadolu neandertallerinin Yakınoğu ve Avrupa neandertalleri içinde aldığı yer konusunda karşılaştırılmalı bir çalışmanın yapılmasını mümkün kılmaktadırlar. Böylece izole durumda olan ilk buluntu da, yeni buluntuların konteksti içinde, bilimsel açıdan daha büyük bir anlam kazanmıştır.

Avrupa Buzul Çağı fosil insanları olan klâsik neandertallerle günümüz insanları arasındaki boşluğu, Yakınoğu’daki Mount-Carmel ve Irak’ın Shanidar örnekleri doldurmaktadır. Karain mağarası ise, bu tür önemli fosil buluntularıyla, konumu gereği, Avrupa ile Yakınoğu arasında neandertal fosillerinin statüsünü belirleyecektir.²⁰

Sonuç olarak bütün bu kalıntılar, henüz tamamının kazılmadığı ve özellikle de alt Paleolitik seviyelerin tam anlamıyla gün ışığına konulmadığı göz önünde bulundurulursa, Karain mağarasının stratigrafisi, taş ve kemik endüstrisi, sanat eserleri, insan, hayvan ve bitki kalıntılarıyla Anadolu, en azından Akdeniz Bölgesi’nin iskân tarihine katkıda bulunacak ve gerçek anlamda ışık tutabilecek bütün özellikleri taşıdığı tartışmasız bir biçimde açıktır. Ayrıca, Anadolu’nun Batı ile Yakınoğu arasında oynadığı

¹⁷ Şenyürek, S.M., 1949.

¹⁸ Kökten, İ.K., 1967, s. 10.

¹⁹ Bu son buluntular, İ.Ü. Dış Hekimliği Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Altan Gülhan ve A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Bernâ Alpagut tarafından incelenmektedir. Sayın öğretim üyelerine bizim için çok büyük önem taşıyan bu değerli çalışmaları için teşekkür borçluyuz.

²⁰ Bu bilgi Sayın Alpagut’un hızla ve titizlikle hazırladığı önraptordan alınmıştır.

köprü rolünün daha insanlığın başlangıcından beri var olduğunu kanıtlanması açısından da önem taşımaktadır.

Buna göre, şayet Anadolu'nun ilk sâkinleri insanlığın bu müşterek ataları ise —ki bu, yadsınamaz bir bilimsel gerçektir— Anadolu bugün üzerinde yaşayan ve Ona sahip çıkmak zorunda olan Türkiye Cumhuriyeti Türkleri'nindir. Başka herhangi bir ulus, bu topraklarda köken arama çabası içine girerek ona sahip çıkmaya çalışacak olur ise, bu çabası bir hayal ürünü ve bilimsel bir çıkmaz olmaktan öteye gidemeyecektir. İnsanlık tarihi bir bütün olduğuna göre olaylar, ancak bu bütün içinde ele alınır ve yorumlanırsa, kısır bir döngü içine düşmekten kurtulmak mümkün olabilir. Esasen Anadolu'daki kültür varlıklarının araştırılmasına gösterdiğimiz özenin özünde de bu gerçek yatmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ANATI, E, 1968.- "Anatolian earliest art", *Archaeology*, 21, no. 1, 1968, pp. 22-35.
- BOSTANCI, E, 1959.- "Researches on the Mediterranean Coast of Anatolia. A new Paleolithic site at Beldibi near Antalya. Preliminary report", *Anatolia*, IV, Ankara, 1959, pp. 129-178.
- BOSTANCI, E, 1964.- "Beldibi kazılarında çıkan önemli sanat eserleri", *Antropoloji*, 1/2, Ankara, 1964, ss. 21-24.
- BURGER, D, 1985.- "Der Travertinkomplex von Antalya, Südwesttürkei", *Annales de la Societe Geologique de Belgique*, 108, 1985, pp. 197-202.
- KÖKTEN, İ.K, 1947.- "Bazı prehistorik istasyonlar hakkında yeni gözlemler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/2, 1947, ss. 223-236.
- KÖKTEN, İ.K, 1948.- "1947 yılı tarihöncesi araştırmaları", *Belleten*, XII/45, Ankara, 1948. ss. 223-236.
- KÖKTEN, İ.K, 1949.- "1949 yılı tarihöncesi araştırmaları hakkında ilk kısa rapor", *Belleten*, XIII/52, Ankara, 1949, ss. 811-831.
- KÖKTEN, İ.K, 1955a.- "Karain mağarasında Türkiye'nin en eski iskânı hakkında alınan neticeler" *IX. Coğrafya Meslek Haftası* (22-29 Aralık 1954), *Tebliğler ve Konferanslar*, İstanbul, 1955, ss. 73-85.
- KÖKTEN, İ.K, 1955b.- "Antalya'da Karain mağarasında yapılan prehistorya araştırmalarına toplu bir bakış", *Belleten*, XIX/75, Ankara, 1955, ss. 271-283.
- KÖKTEN, İ.K, 1957.- "Antalya'da Karain mağarasında yapılan tarih öncesi araştırmalarına toplu bir bakış", *Türk Arkeoloji Dergisi*, VII/1, Ankara, 1957, ss. 46-48.
- KÖKTEN, İ.K, 1959.- "Tarsus-Antalya arası sahil şeriti üzerinde ve Antalya bölgesinde yapılan tarihöncesi araştırmaları hakkında", *Türk Arkeoloji Dergisi*, VIII/2, Ankara, 1959, ss. 3-9.
- KÖKTEN, İ.K, 1962.- "Maraş ve Antalya vilâyetlerinde süreli diptarih araştırmaları hakkında kısa bir rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XI/1, Ankara, 1962, ss. 40-41.
- KÖKTEN, İ.K, 1964.- "Karain'in Türkiye prehistoryasında yeni", *Türk Coğrafya Dergisi*, XVIII-XIX/ 22-23, Ankara, 1964, ss. 17-27.
- KÖKTEN, İ.K, 1967.- *Karain Klâvuzu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967.
- KÖKTEN, İ.K, 1970.- "Yazılıkaya'da ve Kurbanğa mağarasında (Kars, Camışlı) yeni bulunan diptarih resimleri", *Karseli* 69, Kars, 1970, ss. 2,3; 14-16.
- PITTARD, E, 1939.- "Gravure rupestre en Anotolie". *Archive Suisse d'Anthropologie Generale*, VIII/2, 1939, pp. 187-190.
- ŞENYÜREK, S.M, 1949.- "Türk Tarih Kurumu adına yapılan Karain kazısında bulunan iki fosil dişe dair kısa rapor", *Belleten*, XIII/52, Ankara, 1949, ss. 833-834.
- UYANIK, M, 1970.- "Anadolu'nun en eski sanatı" *Türkiyemiz*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1970, ss. 2-7.
- YALÇINKAYA, I, 1986.- "Batı Toroslarda Paleolitik Çağ yüzey araştırmaları", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 20-24 Mayıs 1986, Ankara, 1986, ss. 429-447.
- YALÇINKAYA, I, 1987.- "1985 yılı Karain kazıları", *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 26-30 Mayıs 1986, Başbakanlık Basımevi, 1987, ss. 21-37.

